

Лапченко А. С.

канд. іст. наук, асистентка кафедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування» та
соціально-гуманітарних дисциплін,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ПОСТАТІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Особа Богдана Хмельницького досі викликає жваві дискусії в науковому середовищі, так як гетьман залишив по собі цілу низку таємниць, а його вчинки є неоднозначними. Зокрема царизм, радянська влада, імперські кола Російської федерації трактували і трактують особистість Б. Хмельницького як поборника підпорядкування українського народу московській владі. Неоднозначно сприймають Б. Хмельницького і поляки. Серед українських дослідників виділимо роботи О. Апановича, В. Гуляя, а В. Брухуненко, Ю. Джеджули, Ф. Левітас та інші. В основному вітчизняні дослідники активно досліджують постать Б. Хмельницького шляхом співставлення з іншими визначними діячами українського народу, або вивчають те, як такі особистості визначали місце гетьмана в історії України. Неабиякий інтерес представляють напрацювання краєзнавчого спрямування. Серед них виділимо роботу Б. Мельника, яка є описом уявної мандрівки пам'ятними місцями Тернопільщини (Збаражчина, Зборівщина, Кременеччина та ін.), пов'язаними з Національно-визвольною війною українського народу 1648- 1657 років. С. Кілессо дослідив історію, архітектурні та мистецькі скарби першої гетьманської столиці Чигирин, а також улюбленої резиденції Богдана

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

Хмельницького в селі Суботові та Мотронинському СвятоТроїцькому монастирю в Холодному яру.

Дослідження політичної програми Богдана Хмельницького останнім часом найбільше цікавить істориків. Це і роботи В. Смолія, Ю. Мицика та І. Стороженка. Зокрема, В. Смолій звернув увагу на проблему гетьманського монархізму, підтримавши погляд про ймовірні плани Б. Хмельницького встановити самодержавну владу в Україні. Ю. Мицик висунув на обговорення кілька полемічних міркувань. Автор обстоює тезу, ніби український гетьман вже від самого початку повстання добивався незалежності України від Польщі¹. Це смілива думка – у вітчизняній історіографії її зустрічаємо лише у популярному нарисі В. Будзиновського, виданому на початку ХХ ст. Такий висновок Ю. Мицик робить, зокрема, на підставі розмов, що велися у польському суспільстві про формування на території України окремого князівства.

І. Стороженко, натомість, вказав, що український гетьман сподівався досягнути шляхом переговорів угоди з королем під Білою Церквою. Дослідник слушно заперечує тезу, ніби з-під Білої Церкви Б. Хмельницький не пішов походом на Варшаву під тиском татар. На особливу увагу заслуговують вдалі аргументи історика про те, що це місто було визначено гетьманом та ханом кінцевим пунктом у спільному українсько-татарському поході першої половини 1648 р.

Привертає також увагу оцінка С. Потоцького причин того, що переговорний процес між Україною та Польщею, розпочатий гетьманом невдовзі після свого виступу, так і не був доведений до кінця. Дослідник тієї думки, що цьому перешкодив Ярема Вишневецький. Хоча тут є деяка частка правди, все ж ми маємо справу з традиційним українським поглядом-стереотипом. Адже сам Б. Хмельницький не контролював ситуацію анархічних виступів в Україні, хоч і намагався це робити. До того ж не було на той час

Богдан Хмельницький: історична постать у контексті процесів українського державотворення

короля: зі смертю Владислава IV у травні 1648 р. втратилася будь-яка надія на проведення успішних трактатів.

На особливу увагу заслуговує стаття В. Степанкова, котра, є скороченим викладом його нарису про організацію розвідувальної служби Б. Хмельницького. Досі ця тема розглядалася лише в окремих статтях і спеціального дослідження не мала. Адже відомості про агентів Хмельницького та його розвідників дуже розпорошені у джерелах, і щоб знайти якийсь один факт, іноді доводиться переглянути величезну кількість документів. Ученому вдалося це зробити і його розв'язання цієї проблеми заслуговує на високу оцінку. Ф. Шевченко подав доповнений матеріал до своїх попередніх розвідок про те, як історичне минуле відображалось на діяльності козацького гетьмана.

Українсько-російські відносини розглядаються у статтях В. Горобця та В. Брехуненка. Останній, зокрема, розвиває думку про те, що стосунки Війська Запорозького та Війська Донського протягом 1648-1653 рр. часто мали конфронтаційний характер.

Немало змістовних думок містить у собі праця Ю. Пінчука про те, як фігура Б. Хмельницького була відображена в науковому доробку Миколи Костомаров. Щоб краще висвітлити це питання, автор намагається зрозуміти, насамперед, політичні погляди М. Костомарова. Порівнюючи висвітлення діяльності Б. Хмельницького у творах М. Грушевського та В'ячеслава Липинського, Л. Мельник, на противагу Ю. Пінчукові, дотримується традиційних поглядів на існування народницької та державницької шкіл в українській історичній науці.

Підводячи підсумок аналізу сучасної української історіографії присвяченої постаті Богдана Хмельницького маємо зазначити що сучасна українська історіографія з даної проблеми може бути охарактеризована як доволі розлога. Окрім наукових досліджень, опубліковано широке коле науково-популярних праць. Поруч із вченими постаттю гетьмана цікавляться краєзнавці, журналісти і пересічні громадяни.